

**OTA-ONA VA PEDAGOGIK HAMKORLIKNING
O‘QUVCHI RUHIYATIGA TA‘SIRI***Norova Marhabo Ubaydullayevna**Kattaqo‘rg‘on tumani**30-maktab psixologi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ota-ona va o‘qituvchi hamkorligining maktab yoshidagi bolalar ruhiy holati, emotsional rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishiga ko‘rsatadigan deterministik ta‘siri tahlil qilingan. Zamonaviy ta‘lim sharoitida oila va maktab o‘rtasidagi an‘anaviy chegaralarni yagona ijtimoiy-pedagogik ekotizimga aylantirish masalalari o‘rganilgan. Maqolada ota-ona va pedagog o‘rtasidagi aloqaning uzilib qolishi natijasida o‘quvchi ruhiyatida yuzaga keladigan maktab xavotirligi, akademik distress va emotsional yopilish kabi destruktiv holatlar yoritilgan. Shuningdek, hamkorlikni interaktiv va empatik bosqichga olib chiqishning amaliy mexanizmlari taklif etilgan bo‘lib, ushbu tizim bolaning kognitiv barqarorligini ta‘minlashdagi asosiy omil ekanligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: ota-ona va o‘qituvchi hamkorligi, bola psixologiyasi, emotsional barqarorlik, akademik xavotir, ta‘lim ekotizimi, pedagogik empatiya, ruhiy barqarorlik, xulq-atvor adaptatsiyasi.

Kirish. Inson shaxsining poydevori va uning emotsional intellekti shakllanadigan eng faol davr maktab yoshiga to‘g‘ri keladi. Bu davrda bola bir vaqtning o‘zida ikkita yirik ijtimoiy institut — oila va maktab muhitining bevosita ta‘sir doirasida bo‘ladi. Uzoq yillar davomida ta‘lim tizimida maktabga faqat "bilim beruvchi", oilaga esa "tarbiya beruvchi" maskan sifatida alohida, bir-biridan ajratilgan tuzilmalar deb qarash tendensiyasi ustunlik qilib keldi. Biroq zamonaviy pedagogik psixologiya shuni ko‘rsatadiki, bolaning ruhiy salomatligi va akademik muvaffaqiyati ushbu ikki tizimning qay darajada integratsiyalashganiga bog‘liq.

O‘zbekistonda uchinchi renessans poydevorini yaratish davrida ta‘lim mazmunini insonparvarlashtirish eng muhim vazifalardan biri etib belgilandi. Bu esa o‘quvchining faqatgina intellektual ko‘rsatkichlarini (IQ) emas, balki uning ruhiy xotirjamligi, stressga chidamliligi va emotsional barqarorligini (EQ) ham birdek baholashni talab qiladi. Ota-ona va o‘qituvchining sinxron (muvofiqlashtirilgan) harakati bolaning ruhiyati uchun o‘ziga xos "xavfsizlik yostig‘i" vazifasini o‘taydi. Mazkur maqolada ushbu hamkorlikning psixologik aspektlari, mavjud uzilishlar va ularni bartaraf etish tizimi tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Oila va maktab hamkorligining bola ruhiyatiga ta'siri masalasi jahon va mahalliy psixologiyada keng o'rganilgan. E. Eriksonning shaxs rivojlanishi nazariyasiga ko'ra, maktab yoshidagi bolada "kompetentlik (shaxsiy qobiliyatga ishonch)" yoki "nuqsonlilik (asossiz aybdorlik)" hissi shakllanishi bevosita uning atrofidagi kattalar (ota-ona va o'qituvchilar) tomonidan beriladigan emotsional aks-sadoga bog'liq.

Taniqli o'zbek psixologi V.M. Karimova oilaviy munosabatlarning bola sotsializatsiyasidagi o'rnini tadqiq qila turib, maktab va oila talablarining o'zaro ziddiyatga kirishi bolada ichki nevrozlarni keltirib chiqarishini asoslab bergan. G'arb tadqiqotchilaridan J. Epsteyn (Joyce Epstein) o'zining "Olti turdagi hamkorlik modeli" (Six Types of Involvement) nazariyasida maktab va oila o'rtasidagi ochiq kommunikatsiya boladagi xavotirlik darajasini 40% gacha kamaytirishini empirik tadqiqotlar orqali isbotlagan. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar esa bu hamkorlikni raqamli transformatsiya va emotsional empatiya prizmasida qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi va asosiy tahlillar. Ota-ona va o'qituvchi munosabatlarning o'quvchi ruhiyatiga ta'sir mexanizmini o'rganish maqsadida tizimli tahlil va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, oila va maktab o'rtasidagi aloqa tabiati bolaning xulq-atvorida aks etadi. Bu munosabatlarni uch xil model ko'rinishida tahlil qilish mumkin:

1. Avtoritar-izolyatsiyalashgan model (Salbiy ta'sir)

Ushbu modelda ota-ona ham, o'qituvchi ham bolaga faqat talab qo'yuvchi subyektlar sifatida ishtirok etadi, lekin o'zaro muloqot qilmaydi. O'qituvchi ota-ona bilan faqat bola yomon baho olganda yoki intizomni buzganda (tanqidiy formatda) bog'lanadi.

- **Bola ruhiyatidagi oqibati:** Bola maktab va uyni bir-biri bilan kurashayotgan ikki dushman lager sifatida ko'radi. Unda "xavotir sindromi", surunkali yolg'on gapirish (jazolanishdan qo'rqish) va o'ziga bo'lgan ishonchning tubdan pasayishi kuzatiladi.

2. Formal (Rasmiy) model (Neytral-sust ta'sir)

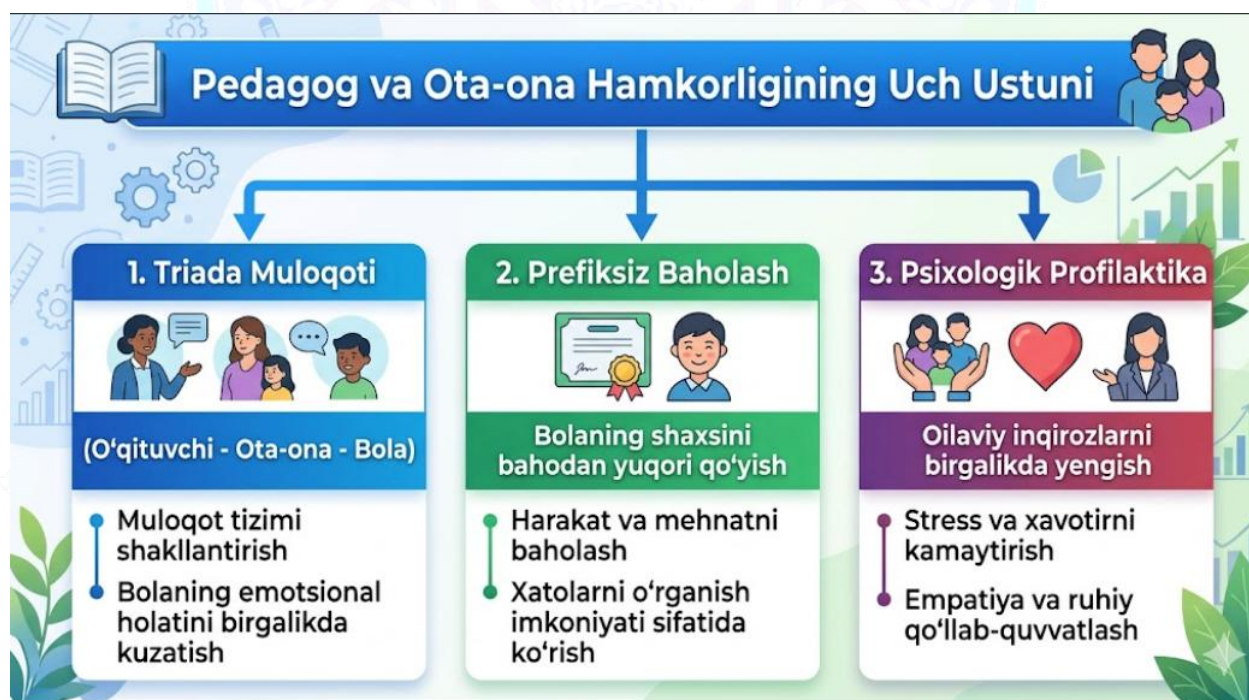
Muloqot mavjud, biroq u rasmiy hisobotlar (elektron kundalik, quruq statistik ma'lumotlar) bilan cheklangan. Bolaning ichki kechinmalari, darsda nima sababdan kayfiyati yo'qligi yoki nega tengdoshlariga agressiya ko'rsatayotgani muhokama qilinmaydi.

- **Bola ruhiyatidagi oqibati:** Bola o'zini kattalar dunyosi uchun shunchaki "raqamlar va baholar majmuasi"dek his qiladi. Bu esa o'smirlik davrida emotsional yakkalanish va gadjetlarga tobelikni keltirib chiqaradi.

3. Empatik-integratsiyalashgan model (Ijobiy-optimal o'sish)

O‘qituvchi va ota-ona bolaning nafaqat akademik ballarini, balki uning emotsional dinamikasini ham birgalikda kuzatib borishadi. Agar bolaning xatti-harakatida to‘satdan o‘zgarish (asabiylashish, darsdan chalg‘ish) kuzatilsa, o‘qituvchi buni jazolashga shoshilmasdan, avvalo ota-ona bilan oilaviy kontekstni (balki oilada stressli vaziyat bordir) o‘rganadi.

Muammoning emansipatsion yechimlari. Ota-ona va o‘qituvchi hamkorligini o‘quvchi ruhiyatini sog‘lomlashtirishga yo‘naltirish uchun quyidagi innovatsion-pedagogik yechimlarni amaliyotga tatbiq etish lozim:

1-rasm. Pedagog va ota ona hamkorligi

1. **Muloqot rejimini ijobiy tomonga o‘zgartirish:** O‘qituvchilar ota-onalarga faqat salbiy xabarlarini emas, balki bolaning kichik yutuqlari, ijobiy xulq-atvor ssenariylarini ham yetkazish madaniyatini shakllantirishlari kerak. Bu ota-onada maktabdan keladigan qo‘ng‘iroqlardan qo‘rqish tuyg‘usini yo‘qotadi.

2. **“O‘qituvchi-ota-ona-o‘quvchi” triada muloqotlari:** Yuqori sinflarda bolaning kelajagini belgilash (kasb tanlash, imtihonlarga tayyorgarlik) jarayonida qarorlarni bolaning ishtirokisiz qabul qilish unga kuchli ruhiy bosim yuklaydi. Uch tomonlama ochiq muloqotlar bolada mas’uliyat hissini uyg‘otadi va xavotirni pasaytiradi.

3. **Maktab mediatsiya xizmatini yo‘lga qo‘yish:** O‘qituvchi va ota-ona o‘rtasida yuzaga keladigan har qanday nizoli vaziyat bolaning ko‘z o‘ngida

yoki unga bosim o'tkazish orqali emas, balki maktab psixologi ishtirokidagi neytral mediatsiya xonalarida hal etilishi shart.

Kelajak bo'lishi mumkin. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt ta'lim tizimiga chuqur kirib borayotgan hozirgi davrda ota-ona va o'qituvchi hamkorligi kelajakda mutlaqo yangi formatga o'tadi. Bu o'zgarishlar bola ruhiyatiga quyidagicha ta'sir ko'rsatishi prognoz qilinmoqda:

- **Prediktiv psixologik tahlil:** Yaqin kelajakda maxsus neyrotahlil platformalari bolaning raqamli ta'lim muhitidagi faolligi (darslarni o'zlashtirish tezligi, test yechishdagi reaksiyalari, diqqat yo'qolishi) orqali uning stress darajasini o'qituvchi va ota-onaga oldindan signal sifatida yuboradi. Bu hamkorlikni "muammo yuz bergandan keyin chora ko'rish" bosqichidan "muammoning oldini olish (preventiv)" bosqichiga o'tkazadi.
- **Raqamli charchoq integratsiyasi:** Kelajakda uy vazifalarining virtual makon darslari (VR/AR) va onlayn platformalarga ko'chishi sababli, ota-ona va o'qituvchining asosiy vazifasi bolani akademik yuklama bilan to'ldirish emas, balki uning "Raqamli gigiyenasi" (ekran vaqtini nazorat qilish, real ijtimoiy hayot bilan muvozanat saqlash) ustida birgalikda ishlashga qaratiladi.

Xulosa. Ota-ona va o'qituvchi hamkorligi — bu shunchaki tashkiliy jarayon emas, balki o'suvchan bola shaxsining emotsional xavfsizligini ta'minlovchi fundamental psixologik omildir. Bola oilada ham, maktabda ham o'zining qadrlanishini, uning xatolariga nisbatan kattalar jazolash instinkti bilan emas, balki tushunish va qo'llab-quvvatlash istagi bilan yondashayotganini his qilishi lozim. Ta'lim muassasalarida pedagogik empatiyani oshirish hamda ota-onalarni farzand ruhiyatining himoyachisi sifatida hamkorlikka jalb qilish orqali biz nafaqat yuqori intellektli, balki ichki dunyosi osoyishta, ruhan sog'lom va jamiyatga moslashuvchan yangi avlodni tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, V. M. (2015). *Oila psixologiyasi: Darslik*. Toshkent: "Yangi asr avlodi". (Oila va maktab munosabatlarida bolaning emotsional shakllanishi qismi).
2. Epstein, J. L. (2018). *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Routledge. (Oila va jamoatchilik hamkorligining psixologik modellari).
3. Erikson, E. H. (1993). *Childhood and Society*. W. W. Norton & Company. (Shaxs rivojlanishining inqirozli davrlari va kattalar daldasi nazariyasi).
4. G'oziyev, E. G'. (2010). *Ontogenez psixologiyasi*. Toshkent: "Noshir". (Maktab yoshidagi bolalarda kognitiv tizim va xavotirlilikning o'zaro bog'liqligi).

5. Eccles, J. S., & Harold, R. D. (1993). Parent-school involvement during the early adolescent years. *Teachers College Record*, 94(3), 568-587. (O‘smirlik davrida maktab-oila aloqasining neyropedagogik tahlili).
6. Xasanova, G. K. (2024). Zamonaviy ta’lim muhitida empatiya pedagogikasi va ota-onalar bilan ishlashning innovatsion shakllari. *Pedagogika va Psixologiya Tadqiqotlari*, 15(1), 88-95.

